

Procesul politic în tranziția din România: o explicație structurală

Cătălin Zamfir

Universitatea din București

Procesul politic postrevoluționar nu a fost numai frustrant, dar și greu de explicat. În contrast cu explicațiile frecvent invocate, mai degrabă superficiale, se propune o teorie explicativă bazată pe un model structural al grupurilor social-economice și al relațiilor dintre ele. O piesă centrală a explicației proceselor politice o reprezintă cuplul „tehnocrație”/partidele istorice. Ipoteza centrală a analizei este următoarea: forma procesului de trecere la sistemul pluripartidist va depinde de modul de apariție a partidelor politice în raport cu tehnocrația. a. Dacă generarea de noi partide politice se face prin diferențierea internă a tehnocrației existente, tranziția va avea loc prin reforme economice și social-economice organice, într-o modalitate echilibrată, cu conflicte moderate; consensul va fi inițial relativ ridicat; treptat, fără conflicte sociale și politice majore, se vor constitui programe politice și ideologice diferite, care vor sta la baza noilor partide. b. Dacă generarea de noi partide are loc într-o măsură semnificativă în afara tehnocrației, procesul de tranziție va tinde să fie caracterizat prin procese de schimbări conflictuale, marcate de importante incongruențe.

O schimbare politică neașteptată și frustrantă

Revoluția a fost caracterizată printr-un uriaș sentiment de eliberare emoțională, în primul rând în sfera politicii. Prima speranță a Revoluției s-a referit la înlocuirea politicii comuniste opresive și arbitrare cu un sistem real democratic în care colectivitatea va putea participa efectiv la conducerea societății românești.

Chiar de la început însă, populația a experimentat o profundă dezamăgire în chiar această sferă în care speranțele erau cel mai mult investite. Politica a devenit din prima lună postrevoluționară, una dintre sursele majore ale demoralizării și alienării. Șocul produs de decalajul dintre așteptările produse de Revoluție și realitate a generat un adevărat cutremur în conștiința colectivă. Ulterior, sistemul politic a apărut colectivității a fi factorul determinant al eșecurilor tranziției.

Dincolo de reacțiile emoționale, este evident faptul că procesul politic în România a luat o formă puternic tensionată, marcată de forme variate de violență în unele puncte ale sale. Este justificat, în consecință, să încercăm să explorăm atât forma neașteptată a procesului politic, cât și tensiunile emoționale asociate lui.

Prima întrebare care apare inevitabil se referă la forma generală a procesului politic: este acesta specific tuturor țărilor europene în tranziție sau, dincolo de comunalitatea schimbărilor din Europa de est, procesele cele mai șocante reprezintă particularități ale tranziției din România? Concluzia analizei prezentate în acest studiu este că dinamica politicului în țara noastră a avut un puternic profil specific, generat de o logică proprie a structurii sociale din ultimii 13 ani.

Aș putea sintetiza 6 teme ale șocului generat de schimbările politice din România.

1. De la consens la polarizare

Colectivitatea a fost șocată de trecerea rapidă de la un nivel ridicat de consens și solidaritate în primele zile ale Revoluției la o explozie violentă a conflictelor politice. Era de așteptat ca voința politică inițial înalt consensuală, centrată pe opțiunea abstractă, puțin specificată de schimbare, să fie corectată de o diferențiere a opțiunilor politice. Se presupunea deci că tranziția deschisă de Revoluție va reprezenta o combinație de *consens fundamental* – înlocuirea modelului comunist cu cel capitalist occidental, promovarea unei democrații ca mijloc al realizării libertății – și *diferențieri* în ceea ce privește strategiile de atingere a obiectivului comun, nu neapărat caracterizate de *conflicte* profunde. Con-sensul inițial a fost rapid și violent pus sub semnul întrebării în disputele politice. Polarizarea politică radicală care a înlocuit consensul s-a bazat nu în primul rând pe *programe politice* diferite, ci pe *acuzatii ideologice abstracte*. Suspiciunea că importante forțe politice intenționează să reinstaureze comunismul într-o formă sau alta (gorbaciovism, neocomunism, criptocomunism, „mentalități comuniste”, „apartenență la fosta securitate”) a înveninat relațiile între partide. Chiar recent, în discursul unui important lider politic al opoziției a apărut acuzația surprinzătoare de „bolșevism”. Însăși ideea de consens, fie el și parțial, a fost, datorită acestei percepții politice, respinsă ca reprezentând o modalitate inacceptabilă de manipulare.

Desigur, persistența unor nostalgii/ mentalități comuniste era inevitabilă, dar marea majoritate a populației nu considera că acestea sunt suficient de puternice pentru o mișcare politică cât de cât importantă. În plus, era de așteptat că acestea se vor diminua rapid în procesul de cristalizare a strategiilor de schimbare. Polarizarea politică și ideologică extrem de violentă s-a bazat însă tocmai pe asumția, pe care mare majoritate a colectivității nu o considera verosimilă, că ar exista un complot comunist periculos. Este

firesc de aceea să identificăm factorii care au dus la cristalizarea unei asemenea presupozii în anumite segmente ale politicului.

2. Substituția obiectivelor: de la democrația ca participare și libertate la democrația ca instituție și impunere a opțiunilor politice „corecte”

S-a produs o deplasare de semnificație a principiului democrației de *la conținutul propriu-zis al ei* – voința colectivității –, la *instituțiile* pe care o forță politică sau alta le considera adevăratul garant al democrației, indiferent de opinia colectivității. În mod paradoxal, grupuri care se intitulau „adevărații democrați” erau în același timp promotori ai unei ideologii a elitismului politic: populația nu este matură politic și ideologic, nu este pregătită pentru libertate și pentru „adevărata” democrație. Rezultatele diferitelor alegeri au fost adesea contestate sau mai des atribuite lipsei de maturitate democratică, „prostiei” masei, prin nevoia acesteia de un „tătuc”, sau chiar prin mentalități comuniste de care cu greu se poate elibera.

3. De la aspirația spre democrație la comportamente politice tipic antidemocratice

Nimeni nu se aștepta ca instaurarea democrației să reprezinte un proces neproblematic. După eliberarea de structurile autoritare tot mai primitive ale regimului socialist, formele antidemocratice dure erau probabil de a nu mai fi acceptate de către masa colectivității. Contrar așteptărilor, asemenea manifestări antidemocratice au avut loc și au generat importante șocuri morale și politice. Luna ianuarie 1990 a înregistrat încercări de cucerire a puterii prin forță, cu confruntări de stradă între manifestanții diferitelor forțe politice. A urmat celebra „Piață a Universității” extrem de disputată din punctul de vedere al caracterului său efectiv democrat. Pentru unii ea a reprezentat manifestarea adevăratelor idealuri democratice și anticomuniste. Alții au

perceput-o mai mult o manifestare a unor grupuri minoritare radicale, indiferente la punctul de vedere al majorității. După alegerile din mai 1990, continuarea „Pieței Universității” a pus sub semnul întrebării chiar principiul acceptării alegerilor democratice. Ca răspuns, s-a produs prima „mine-riadă”, cert indusă politic, care a creat un precedent de violență politică cu mult mai periculos decât Piața Universității. Încercarea de a-l readuce pe rege și a reinstaura monarhia, în condițiile unui larg antimonarhism al populației, a reprezentat tot o tentativă de a obține puterea politică nu prin vot democratic, ci prin instaurarea unei instituții care să susțină un segment politic împotriva altora. Și, nu în ultimul rând, violența acuzațiilor publice în locul discuțiilor a fost poate și mai șocantă pentru colectivitate.

4. Respingerea explorării alternativelor

În primii ani ai tranziției a existat o temă ideologică extrem de curioasă: blamarea *originalității*. Se vorbea în termeni peiorativi despre meteahna de a fi originali când nu este cazul: expresia „democrația noastră originală” devenise o modă. Spaima de originalitate este greu de explicat într-o epocă a inovării și descoperirii. La baza ei stă ceea ce eu numesc o *epistemologie a soluției unice*. Nu există decât o singură cale istorică – tranziția – și o singură strategie a tranziției – cea schițată pe baza principiilor susținute de organismele internaționale și specialiștii occidentali. Ceea ce trebuie făcut este implementarea rapidă a reformei conținute de această strategie. Încercarea de explorare a alternativelor devine suspectă de intenții ascunse de mentalități comuniste care nu fac decât să întârzie reforma, sau chiar să o blocheze. Efectul distorsionant al acestei epistemologii apare mai ales în conceperea democrației. Democrația nu mai are nici o legătură cu „voința colectivității”, aceasta putând fi „politic incorectă”, purtătoare a unei mentalități de tip comunist. Singura democrație este adoptarea reformei și implemen-

tarea rapidă a ei, indiferent de voința maselor care ar putea fi înapoiate. Reprezentanții anticomunismului, indiferenți la punctul de vedere al „masei”, sunt adevărații democrați.

Dar de ce o asemenea opțiune? Se poate presupune că explicația stă în teama irațională de eventuala reîntoarcere la comunism. Orice căutare de alternative este resimțită a reprezenta un asemenea pericol. Cel mai sigur deci este a pune masiv o „plusvaloare” pe strategia reformei dezvoltată de experții occidentali și de a exclude orice analiză critică. Ideea de reformă a fost înțeleasă într-o modalitate excesiv de simplistă, ca singura cale. Singura problemă în discuție este dacă reforma trebuie să fie mai lentă sau mai rapidă. La baza respingerii explorării alternativelor pare a sta următorul raționament: nu este foarte importantă calitatea strategia reformei acceptate; orice schimbare ar fi promovată ea este pozitivă reprezentând o depărtare de comunism.

5. Mentalitatea tradițională românească ca factor responsabil

Nici un alt moment al istoriei noastre nu a fost caracterizat printr-o asemenea violentă blamare de către intelectuali a caracterului național românesc. Pe lângă prezența vechii nomenclaturi comuniste și a securiștilor, responsabilitatea ultimă a eșecurilor importante ale tranziției este plasată aproape integral pe caracteristicile negative ale poporului român. Este ciudat și, deci, important de explicat ca orice fenomen neobișnuit, critica obsesivă a românismului. Simplist vorbind, un eșec poate fi explicat prin trei factori distincți: planul de acțiune, condițiile și actorul însuși. Dacă strategia tranziției este axiomatic considerată a fi adecvată, dacă Occidentul a oferit un suport continuu creând un context internațional suportiv, ce explicație a mai rămas pentru gravele rezultate negative? Este clar că doar incapacitatea populației. Lipsa de experiență democratică și capitalistă este cea mai blândă critică. De regulă se invocă cultura, tradiția,

într-un cuvânt românismul. Dacă ipoteza formulată aici este cel puțin parțial adevărată, ea este tulburătoare: asumarea de către români a vinovăției reprezintă o scuză masivă a defectelor strategiei construite de către Occident și, ceea ce este mai important, un instrument ideologic puternic de a controla orice tendință presupusă de reînviere a comunismului. Nu pot să evit în acest context o paralelă neplăcută între pericolul comunismului în România și armele de distrugere în masă ale Irakului.

6. Solicitarea frecventă de către forțele politice românești a suportului extern în lupta cu celelalte forțe politice

Prestigiul forțelor politice occidentale nu putea să anuleze regula fundamentală a democrației că partidele politice trebuie să-și construiască puterea pe suportul electoral intern. Contrar acestei reguli, unele partide au solicitat continuu și deschis suportul politic al forțelor occidentale în lupta împotriva adversarilor politici. Difuzarea la nivel internațional de acuzații grave la adresa adversarilor politici a fost de asemenea o practică curentă. Complementar, forțele politice occidentale au sprijinit activ, în diferite forme, unele forțe politice românești împotriva altora, preluând acuzațiile vehiculate de partidele politice pe care le considerau a fi mai credibile.

Ca rezultat al multiplelor distorsiuni în relațiile politice, mediul comunicării politice, suprasaturat de conflicte și acuzații partizane, cu o uimitoare inapetență pentru discuția direcțiilor și strategiilor de schimbare, a dat comunității impresia de înlocuire a „minciunii comuniste” cu un fel de „minciună anti-comunistă”. Înlocuirea speranței pentru o libertate reală cu certuri și manipulări politice partizane a fost un factor important de producere a deziluziilor și demoralizării postrevoluționare.

Teoriile explicative curente

Mai mulți factori sunt invocați curent pentru a explica evoluțiile neașteptate și, în același

timp, frustrante ale sistemului politic în tranziție.

Teoria personalităților. Explicația comună face apel la *rolul persoanelor participante* la proces: Iliescu, Coposu, Roman, Constantinescu etc. Ocupând poziții cheie în direcționarea procesului politic, ei și-au pus amprenta asupra acestuia. O asemenea perspectivă este corectă, dar superficială. Liderii politici acționează mereu într-un context complex care le modelează opțiunile.

Teoria confruntării dintre programe politico-ideologice. Tranziția a fost dominată de confruntarea între trei mari orientări ideologice, invocate cu pasiune în dezbaterile politice: programul schimbării societății socialiste într-o societate democratică, bazată pe economia de piață, de tip european; mentalitățile comuniste înclinată spre modernizarea socialismului; axare prioritară pe pedepsirea celor responsabili pentru regimul comunist și pe reinstaurarea structurilor social-economice și politice desființate de acesta.

Teoria tradiției negative a poporului român. O altă explicație invocă nu contribuția actorilor individuali ai tranziției politice și nici confruntarea între orientări, ci mai mult caracteristicile culturale ale poporului: tradițiile negative ale românilor. Aspirațiile de schimbare ale românilor sunt constant frânate și deturnate de „năravurile” lor.

Teoria inevitabilității dificultăților produse de orice schimbare socială profundă. Dincolo de așteptările entuziaste ale actorilor sociali, schimbarea este însoțită de profunde dificultăți și tensiuni generate de decalajele de ritm ale diferitelor componente, de timpul necesar sedimentării noilor instituții și mentalități. Desigur, și această teorie este corectă. Contrar așteptărilor populației, schimbările profunde sunt caracterizate mereu de incongruențe și tensiuni între componentele procesului în schimbare. Lipsa culturii și experienței politice, sociale și economice în noile direcții ale schimbării reprezintă un factor general invocat pentru explicarea oricărui proces de tranziție. O asemenea explicație este corectă, dar prea

abstractă. Ea explică o clasă prea generală de fenomene – tensiuni, conflicte, incongruențe -, neputând explica însă forma particulară a acestora.

Invocarea factorilor subiectivi individuali sau colectivi poate explica, în măsura în care este corectă, nivelul evenimential al procesului, dar este pe departe insuficientă. Și nici recursul la explicația prea abstractă că orice schimbare este dificilă nu este suficientă.

Teoria „așa este normal într-un sistem democratic”. Dacă populația „spectatoare” la procesul politic exprimă un grad ridicat de dezamăgire, unii actori politici sunt tentați să promoveze privitor la forma procesului politic o imagine de „normalitate”. În contrast cu iluziile naive și moraliste ale populației, normalitatea procesului democratic este cu totul alta. Un foarte important lider politic spunea în primii ani de după Revoluție, considerând sincer ca ceva firesc pentru un sistem democratic, că „jocul politic nu are morală; singura sa regulă este câștigarea puterii”. Sistemul politic pluripartidist este fundamental bazat pe competiție. Partidele sunt actori angajați în lupta pentru obținerea voturilor. Este inevitabil ca lupta politică să ia forme mai violente, morala să fie pusă între paranteze, acuzațiile reciproce să fie dincolo de „fals și adevăr”, iar promisiunile nerealiste să fie frecvente. Politica nu este atât de controlată de norme externe cum sunt multe dintre sectoarele sociale. Să luăm, pentru comparație, tot un sector înalt competitiv, dar total diferit de politică: sportul. Si aici avem adversari angajați în lupta pentru victorie. Loviturile „sub centură” sunt însă controlate destul de eficace nu numai de către presă și spectatori, dar și de către arbitrii investiți cu autoritate. În domeniul politic, nici o instanță nu poate stabili care este jocul corect și care este cel incorect. În afara colectivității care odată la 4 ani formulează prin vot un verdict electoral, nu poate fi acceptat nici un alt arbitru. Controlul asupra partidelor politice, cu excepția unor componente care nu sunt politice propriu-zis - juridice și financiare -

nu poate fi realizat de nici o instituție în afară de cea a alegerilor. Doar datorită reglajului prin alegeri competiția politică poate fi menținută între anumite limite ale civilizației și corectitudinii.

În analizele curente sunt invocate într-un mod difuz toate aceste teorii explicative. Fiecare dintre ele cuprinde un anumit adevăr; toate împreună oferă însă o imagine explicativă confuză și superficială. Factorii profunzi ai procesului politic rămân mai degrabă neexplorați. Cred că este necesară construirea unui model explicativ mult mai puternic.

O ipoteză explicativă alternativă

Teoria formulată aici se fundează pe ideea că, pentru explicarea profilului și dinamicii sistemului politic în perioada tranziției, cheia trebuie căutată în configurația structurală a grupurilor sociale angajate în schimbările sociale și economice. În mod particular, voi căuta să explic masa de procese și evenimente politice prin mecanismele de constituire a clasei politice și a partidelor politice, inclusiv a programelor acestora.

Spre deosebire de teoriile standard, o ipoteză importantă de luat în considerare este că tehnocrația, atât în socialism, cât și în perioada tranziție, prezintă caracteristicile unei clase sociale distincte. Dinamica tehnocrației în perioada tranziției și raportarea la ea a celorlalte forțe politice reprezintă factorul crucial în modelarea procesului politic în această perioadă. În mod special, cuplul tehnocrație/ partide politice va fi analizat pe larg. Ipoteza centrală a teoriei supuse aici examinării este următoarea:

Forma procesului de trecere la sistemul pluripartidist va depinde de modul de apariție a partidelor politice în raport cu tehnocrația existentă:

a. Dacă generarea de noi partide politice se face prin diferențierea internă a tehnocrației existente, tranziția va avea loc prin reforme organice, într-o modalitate echilibrată, cu conflicte moderate; consensul va fi

inițial relativ ridicat; treptat, fără conflicte sociale și politice majore, se vor constitui programe politice și ideologice diferențiate, care vor sta la baza noilor partide.

b. Dacă generarea de noi partide va avea loc într-o măsură semnificativă în afara tehnocrației, procesul de tranziție va tinde să fie caracterizat prin schimbări conflictuale, marcate de importante incongruențe.

Constituirea noii clase politice. Structura socială a societății socialiste

Configurația socială a societății socialiste în momentul căderii socialismului era compusă din următoarele grupări:

Clasa politică comunistă ca o clasă socială

Dacă prin *clasa politică* înțelegem *totalitatea actorilor activi în procesul politic*, regimul comunist, nepermițând o participare politică alternativă, a fost caracterizat printr-o clasă politică unică, nediferențiată. Clasa politică comunistă este formată din persoanele care ocupă poziții de conducere în societatea comunistă. Ei nu sunt în realitate aleși prin mecanisme democratice, ci selecția de către grupul aflat la putere, devenind cei mai mulți dintre ei membrii pe viață ai clasei politice. Ceea ce îi caracterizează este ocuparea unor funcții de conducere în sistemul politic, complementar cu aderența la ideologia comunistă. Membrii acestei clase sunt politicieni de carieră („activiști de profesie” cum erau denumiți în limbajul politic comunist). Dacă pentru pozițiile de conducere în diferitele sectoare ale vieții sociale (directori de instituții, specialiști) selecția se făcea mai mult pe criterii de competență tehnică, dublate desigur de cele politice, conducerea politică era rezultatul unui proces de selecție îndelungat, în cursul unei cariere politice distincte.

Clasa politică comunistă prezintă o dinamică istorică specifică. În toate țările socialiste europene, grupul comunist conducător, care a cucerit puterea după război, era compus din activiști profesionalizați, selecția inițial de partidul comunist

sovietic. Instaurarea comunismului a mărit enorm clasa politică comunistă, dar nucleul care opera selecția noilor membrii, deținând puterea ideologică și politică a fost cel inițial. Profesionalizarea politică s-a accentuat, separându-se tot mai clar de segmentul de conducere tehnică a societății. Ca rezultat al acestui proces, clasa politică conducătoare s-a menținut mereu limitată ca dimensiuni. Deși Partidul Comunist din România cuprindea un număr enorm de membrii (peste 4 milioane), în fapt el nu forma o clasă politică propriu-zisă. Aceasta se reducea la liderii politici și, parțial, la grupul de angajați ai aparatului politic. Susținerea regimului era asigurată mai degrabă de către forțele internaționale ale sistemului socialist subordonate Uniunii Sovietice și, în subsidiar, de forțele represive interne. Acestea din urmă nu puteau fi însă pe termen lung suficient de puternice în afara mecanismelor de conservare internațională a sistemului comunist.

Chiar și clasa politică comunistă unică, singura permisă de către sistemul comunist, s-a restrâns rapid ca dimensiuni în ultimele decenii. Acest proces de restrângere a fost determinat de combinarea a doi factori: criza tot mai profundă a sistemului comunist și dictatura personală a familiei Ceaușescu. Datorită acestor factori, clasa politică comunistă s-a redus la grupul de lideri plasați în jurul familiei Ceaușescu. Destul de mulți dintre cei care ocupau poziții politice importante în partid și stat au devenit mai mult executanți ai politicii autoritare a grupului Ceaușescu, nemulțumirea lor față de o asemenea orientare fiind în creștere. Pe de altă parte însă, ei nu se puteau desprinde de logica sistemului comunist.

În afara membrilor propriu-zisi ai clasei politice comuniste, marea majoritate a *persoanelor interesate în politică* era compusă din critici pasivi ai sistemului, tentativele lor de organizare și acțiune politică fiind paralizate de represiunea dură, dar și de lipsa perspectivelor internaționale ale schimbării. Acest segment larg de persoane interesate în

politică era caracterizat printr-un larg consens în ceea ce privește atitudinea negativă față de regimul comunist, dar lipsit de vreun program politic. Evoluția societății românești era determinată mai puțin de factori interni, cât de configurația internațională: rețeaua comunistă internațională în centrul căreia se plasa Uniunea Sovietică și relația dintre ea și puterile occidentale. Incertitudinea profundă față de evoluția viitoare a lumii făcea ca actorii politici să fie mai mult spectatori lipsiți de vreo perspectivă. Și cu atât mai puțin nu era de așteptat ca în rândul lor să se prefigureze diferențieri de programe politice cât de cât articulate.

În condițiile modelului comunist de organizare socială, clasa politică comunistă poate fi considerată a fi o *clasă socială* în sensul clasic al cuvântului. Ea nu promova, cum se întâmplă în sistemul capitalist, interesele claselor sociale propriu-zise, fiind expresia politică și ideologică a acestora. Clasa politică comunistă nu era în nici un fel expresia democratică a intereselor întregii populații, așa cum presupunea ideologia comunistă, și nici a unor grupări sociale, ci în fapt reprezenta logica modelului comunist de organizare, în care ea ocupa poziția dominantă. În consecință, clasa politică comunistă își exprima propriile sale interese.

Muncitorii și țărani erau definiți de către ideologia comunistă ca fiind forța socială conducătoare a regimului. Cu excepția primilor ani după instaurarea comunismului, muncitorii și țărani au fost rapid lipsiți de orice putere, fiind controlați atât de un sistem politic opresiv, cât și de clasa tehnocratică care între timp cucerise poziția cheie în sistemul tehnic, administrativ și social-cultural. Muncitorii își puteau exprima nemulțumirea doar prin răfufniri violente, înăbușite prin diferite forme de control, inclusiv prin forță în situațiile critice. Complementar, puterea comunistă, din motive ideologice, dar și de menținere a unui anumit echilibru social, dacă nu oferea putere în conducerea societății masei de muncitori și

de țărani, încerca să ofere mai degrabă beneficii sociale: acces nelimitat la locuri de muncă, salarii caracterizate printr-un nivel suficient de ridicat apropiat de cel al tehnocrației, beneficii sociale de diferite tipuri.

Tehnocrația/ intelectualitatea. Utilizarea schemei clasice a claselor sociale a pus în umbră poziția și rolul distinct al tehnocrației în societatea socialistă. În ciuda ideologiei sale, regimul comunist a transformat tehnocrația într-o clasă socială distinctă, tot mai puternică și cu interese și orientări politice și sociale specifice, diferită ca orientare de ceea ce s-ar putea numi clasa politică comunistă – activiștii de partid. Tehnocrația din sistemul socialist are o poziție diferită de cea din sistemul capitalist. Ea era controlată de sistemul politic, iar nu de deținătorii privați ai capitalului.

Tehnocrația/ intelectualitatea era compusă din două mari grupuri. cei care ocupau funcții tehnice de conducere a întregului sistem social și specialiștii care acționează pe baza unui set de cunoștințe de nivel înalt - ingineri, economiști, administratori, oameni de știință, doctori, profesori, specialiști în massmedia, literați, artiști – care puteau sau nu ocupa poziții de conducere, dar care se bucurau de un statut social ridicat.

În ciuda caracterului extrem de autoritar al comunismului, societatea românească își dezvoltase și diversificase în forme moderne, deși puternic distorsionate, o largă varietate de subsisteme moderne. Competența specialiștilor a reprezentat o resursă vitală a modernizării societății și, în ultima parte a regimului comunist, de administrare a complexului tehnic-administrativ în condițiile unei crize în accentuare rapidă.

După instaurarea regimului comunist, rolul conducător al „clasei muncitoare și țărânimii”, afirmat ideologic drept cheie a noii structuri sociale, a fost preluat rapid de către tehnocrație. Tehnocrația tindea să devină tot mai mult un sistem instituțional non-politic de gestionarea a societății care, deși orientat de deciziile de ordin politic, nu era prin natura

sa propriu-zisă politic. Prin poziția sa de conducere sectorială, cât și datorită competenței sale în diversele sfere ale vieții sociale, ea a obținut treptat o poziție socială cheie, combinată cu prestigiu social și cultural.

Ideologia specifică tehnocrației dezvoltată în cadrul sistemului comunist este bazată pe trei valori ale modernității, diferite de valorile clasei politice: *competență* tehnică și administrativă, caracteristică oricărei tehnocrații moderne, *consens* tehnic și administrativ și *solidaritatea* internă. Artizani ai unui sistem modern, în multe puncte similar cu cel existent în țările occidentale, tehnocrații români prezentau o orientare distinctă de cea politică, tot mai mult chiar opusă acesteia.

Configurația de valori politice și tehnocratice a cunoscut o dinamică complexă. Niciodată regimul comunist din România nu a reușit să obțină o loialitate politică completă a tehnocrației. Dincolo de o subordonare la nivel global a tehnicului de către politic, diferențele și tensiunile au devenit tot mai pronunțate, atât la nivelul opțiunilor ideologice, cât și a acțiunii practice. Pe măsura creșterii în complexitate a organizării sociale, complementar cu adâncirea crizei socialismului, tehnocrația devenea ca mentalitate tot mai independentă față de ideologia și politica comunistă, mergând spre forme variate de ostilitate. Autonomizarea sectoarelor componente ale societății românești s-a accentuat în raport cu politica globală. Prioritatea valorilor tehnice specifice fiecărui sector devine o sursă importantă a rezistenței tehnicului față de politic.

Clasa tehnocrației adunase competență, dezvoltase valori tehnice, științifice și culturale tot mai ostile ideologiei comunistă, își crease rețele cu un anumit grad de coeziune. Ea dezvoltase puternice aspirații de schimbare socială a sistemului comunist, fără însă a deține, până la căderea regimului, o orientare politică proprie caracterizată prin programe politice articulate. Datorită faptului că direcțiile de schimbare ale societăților socialiste depindeau fundamental de schimbările

globale din configurația sistemului internațional socialist și de relația dintre cele două sisteme, tehnocrația nu a reușit să-și cristalizeze o viziune politică propriu-zisă. Ideologia politică conturată la nivelul tehnocrației se centra pe următorul cuplul valoric: modernizare în stil occidental, performanțe tehnice și intelectuale, putere tehnocratică, aspirație difuză spre organizarea capitalistă occidentală, dar și către un socialism bazat mai mult pe raționalitatea tehnocratică, decât unul „cu față umană”. Componenta cea mai neclară în acest complex ideologic era însă *forma de proprietate*. Aceasta nu reprezenta pentru tehnocrație elementul cel mai important.

Dacă politicul controla ferm deciziile majore ale vieții sociale, la rândul ei, tehnocrația a dezvoltat un control în creștere asupra clasei politice și a sistemului politic. Reprezentantii ei au pătruns în funcții politice, menținând însă orientarea tehnocrată. La rândul său, sistemul politic era forțat tot mai mult să asimileze o parte din valorile tehnocrației pentru a putea administra o societate tot mai complexă, dar intrată într-o criză profundă. În mod inevitabil, pentru a asigura funcționarea sistemului, politicienii au fost forțați de logica lucrurilor să asimileze tehnocrații în funcții de conducere pe criterii de competență, iar nu atât pe criterii politice. Politica tot mai aberantă a conducerii politice a limpezit opțiunile anticomuniste. Mai ales în anii '80 tehnocrația devenise tot mai ostilă regimului comunist. O tendință de depărtare de regimul comunist se manifesta tot mai mult chiar în sistemul politic, inclusiv în sistemul represiv: poliție, armată și chiar securitate.

Contrar percepției comune, tehnocrația nu a fost purtătoarea valorilor socialiste/ social-democrate. Ea nu exprima în nici un fel interesele salariaților și nici nu prezenta o sensibilitate specială pentru problemele sociale, ci mai degrabă valorile construirii sistemelor moderne, interesul central fiind cel al conducătorilor instituțiilor și al specialiștilor. Obiectivul dezvoltării industriale,

promovat ca prioritate de Partidul Comunist, a pus tehnocrația într-o poziție contradictorie: deși avea un rol important în conducerea procesului, ea era ținută sub un control politic și ideologic sever. Clasa muncitoare, lipsită în fapt de orice putere, a fost folosită frecvent pentru a limita puterea tehnocrației. Era inevitabil să se declanșeze în aceste condiții un conflict structural între tehnocrați/manageri și muncitori. Treptat tehnocrații au pus mâna pe puterea în întreprinderi, muncitorii pierzând orice rol în conducerea acestora. Intervenția puterii politice centrale menținea un anumit echilibru, limitând tendința tehnocrației de a cuceri complet puterea în întreprindere și mai ales de a introduce metode stricte de disciplinare. Limitarea puterii în organizații reprezenta marea frustrare a tehnocrației. Politica de promovarea a egalității era considerată a fi inacceptabilă de către tehnocrație. Interesul acesteia era orientat spre accentuarea stratificării sociale construită pe criterii tehnocratice, în funcție de poziția ocupată în organizarea și conducerea sistemului social-economic.

Configurația postrevoluționară a structurii sociale

Revoluția din 1989 a schimbat radical și extrem de rapid configurația societății românești. Căderea sistemului comunist a deschis o nouă perspectivă de evoluție istorică, colectivitatea fiind scoasă din așteptarea pasivă și incertă. Clasele și grupurile sociale existente în comunism au căpătat un nou profil datorită perspectivelor de schimbare deschise de Revoluție. Pe liniamentele lor s-au constituit noi grupări politice, orientate activ spre căutarea unor programe ideologice și politice modelate de noua perspectivă istorică.

Clasa politică comunistă, caracterizată prin dimensiuni tot mai reduse, a dispărut practic, odată cu pierderea puterii politice. Totalitarismul ceaușist, care a accentuat în anii '80 criza economică, politică și morală

a sistemului comunist, a produs o masivă lipsă de popularitate a opțiunii comuniste. Violența Revoluției nu a făcut decât să accentueze și mai mult desprinderea politică masivă de perspectiva comunistă. În contextul istoric al căderii întregului sistem comunist, micul segment al foștilor lideri comuniști și-a pierdut complet șansa de a participa la activitatea politică. Spre deosebire de celelalte țări foste socialiste, în care partidele comuniste și-au continuat activitatea, chiar dacă în forme ideologice sensibil modificate, fiind acceptate ca forțe politice legitime într-o democrație, Partidul Comunist Român a dispărut oarecum natural în chiar primele zile ale Revoluției. Eliminarea Partidului comunist din viața politică a accentuat eliminarea din viața politică a segmentului restrâns de persoane cu opțiuni politice comuniste. Obiect al unei atitudini masive ostile din partea populației, încercările sporadice ale unor mici grupuri ale fostei nomenclaturi comuniste nu au reușit să relanseze partidul.

Tehnocrația a preluat în fapt conducerea întregii societăți. Ea a luat, în mare măsură, locul fostei clase politice comuniste în conducerea politică. Conducerea economiei, încă proprietate de stat, a fost eliberată de factorul politic clasic, intrând în responsabilitatea exclusivă a tehnocrației.

Muncitorimea s-a manifestat mai ales prin dezvoltarea rapidă a unei puternice mișcări sindicale. Sindicatele au creat un nou echilibru de putere în cadrul întreprinderilor. Din punct de vedere politic, ele au fost convergente cu tehnocrația în ceea ce privește direcțiile de schimbare ale societății românești, centrându-se însă pe interesele salariaților. Solidaritatea cu managementul a fost centrată pe o direcție fundamentală: menținerea întreprinderilor și obținerea suportului financiar de la stat în vederea relansării lor în noul context economic. Ceea ce nu putut însă realiza această alianță a fost să creeze sisteme productive eficiente. În lipsa oricărui control din afară (al proprietarului de capital

sau statului), managementul a utilizat întreprinderile de stat drept sursă de venituri personale, de multe ori fără vreo legătură cu performanța economică. Resursele interne ale întreprinderilor la care se adăugau resursele furnizate de către buget furnizate pentru susținerea economiei au fost exploatate în comun de către manageri și salariați, distribuite în funcție de regulile sistemului și de echilibrul de putere dintre cele două grupări.

Prin însăși poziția lor, sindicatele nu au putut intra ca actori în sistemul politic propriu-zis, dar au obținut un rol politic specific foarte important.

Țărănimea a fost angajată în procesul confuz și frustrant al preluării proprietății pământului. Ce a rezultat din acest proces de transformări a fost o proprietate extrem de fragmentată, complementar cu lipsa de echipament și capital. În plus, creșterea șomajului a redus sever oportunitățile populației rurale de a lucra în industrie.

Oamenii de afaceri nu existau practic la începutul procesului tranziție, iar pe măsura constituirii acestui nou grup social, mulți dintre membrii săi au început să fie interesați în angajarea politică.

Constituirea noii clase politice

Odată cu Revoluția, acțiunea politică a devenit o urgență. Actorii politici potențiali, inhibați de blocajul sistemului comunist,

s-au găsit brusc într-un câmp politic caracterizat printr-o libertate explozivă.

Revoluția nu a găsit grupuri pregătite ideologic și politic care să devină actorii activi ai construcției unui nou sistem. Acest lucru s-a întâmplat în toate țările comuniste, datorită impredictibilității contextului istoric anterior.

În noul câmp politic, două grupări cu perspective politice distincte au devenit active: tehnocrația, care ocupa pozițiile de conducere cheie ale întregii societăți, și grupările politice anticomuniste. Singurii care în ultima perioadă a comunismului au devenit activi politic în mod distinct au fost persoane izolate sau grupuri foarte reduse:

dizidenții. În România, acest segment a fost extrem de mici și, în consecință, puțin semnificativ. Combinația de represiune și toleranță a conferit dizidenței un caracter fragmentar și puțin influent. Dacă orice încercare de organizare era brutal reprimată, prezentând riscul punerii în pericol a sistemului comunist, protestele izolate tindeau a fi relativ tolerate. Gruparea membrilor fostelor partide politice, desființate de către comunism, s-au dovedit a fi mai bine organizate, devenind un factor politic activ și, paradoxal, împingând în plan secund mișcărilor dizidente propriu-zise.

Activizarea politică a tehnocrației

După Revoluție, singura clasă care deținea puterea, fiind bine organizată pe baza relațiilor funcționale, dar și a unui spirit de solidaritate, a fost tehnocrația. Puține schimbări au avut loc în cadrul ei: cei care fuseseră prea activ în sistemul politic comunist au fost marginalizați. Și de asemenea cei care fuseseră impuși în poziții de conducere nu prin capacitatea lor profesională și acceptare colegială, ci mai degrabă prin mecanisme politice. Creșterea rapidă în 1990 a numărului locurilor de muncă în diferite sisteme de activitate, mai ales publice (administrație, învățământ, sănătate) a atras, mai ales tineret, în noile structuri tehnocratice.

Revoluția a eliberat tehnocrația de intervenția partidului comunist, tinzând să-i ofere o putere completă în organizarea și conducerea societății. Nu este întâmplător că una dintre primele legi nou adoptate a oferit întreprinderilor, în fapt conducerii acestora, o libertate quasi-absolută. Privatizarea economiei, deși acceptată ca o parte a modelului occidental și ca o posibilitate de creștere a puterii prin achiziția de capital, nu era neapărat elementul central al politicii tehnocrației. Iluzia că eliberarea economiei de controlul politic va oferi acesteia posibilitatea unei dezvoltări rapide s-a demontat rapid. Criza economică postrevoluționară a făcut poziția întreprinderilor extrem de vulnerabilă. Presiunile tehnocrației au fost duble: pe de o

parte, eliminarea controlului statului în conducerea întreprinderilor, pe de altă parte, suportul economic puternic al statului în vederea depășirii problemelor economice cu care întreprinderile acestea se confruntau și pentru relansarea acestora. În mare măsură, întreprinderile au devenit însă sisteme care exploatau, în diferite forme, resursele bugetare.

La baza consensului larg dezvoltat în procesul Revoluției a stat în mod special consensul tehnocrației, bazat pe valorile dezvoltării moderne, libertății și democrației, pe adoptarea modelului occidental de societate, inclusiv integrarea europeană. Un asemenea consens, nedefinite în detaliu, ci doar în liniile sale generale, era împărțit și de marea masă a populației. Dincolo de orice îndoială, caracteristic tehnocrației era opțiunea pentru reforma sistemului existent. Socialismul crease o societate, chiar dacă puternic distorsionată politic și ideologic, de tip modern care, în consecință, trebuia reformată, prin eliminarea deformărilor induse de comunism, dar și prin dezvoltare. Programul tehnocrației se axa deci pe *reformă prin schimbare și dezvoltare*.

Tehnocrația a constituit coloana vertebrală a FSN și ulterior a PDSR. Ea reprezenta o forță politică solidă legată de stat ca instrument esențial al tranziției și, cea mai mare parte a ei, de administrarea economiei, inclusiv a privatizării acesteia. Noul partid politic era departe de a reprezenta spiritul social-democrația. Și în regimul comunist masa tehnocrației era responsabilă de administrarea economiei, iar nu de politica socială, pe care o vedea mai degrabă a reprezenta o componentă tipică a politicii comuniste. În lunga criză a economiei socialiste, tehnocrația era interesată de salvarea economiei, adică de pomparea masivă a resurselor în zonele de criză ale acesteia. Politica socială din ultima parte a regimului comunist român a fost tot mai amputată pentru a putea fi salvată economia. Tehnocrația, mai degrabă interesată în susținerea economiei, era tentată să ignore problemele sociale în curs rapid de

acumulare. În ultimele decenii se accentuase competiția dintre politica economică și politica socială: regimul comunist ceaușist a acordat o prioritate absolută economiei, doar marginal încercând să mențină un echilibru social pentru a evita posibilele explozii ale populației. Nu este întâmplător că în ultimii ani ai comunismului, programele sociale au fost finanțate la nivelul cel mai scăzut în raport cu celelalte țări socialiste. Iar după Revoluție, deși s-au produs unele corecturi în politica socială, susținerea financiară a acesteia a continuat să fie plasată la un nivel mai față de celelalte țări în tranziție. Este adevărat că, fiind interesată de obținerea unui suport de masă, PDSR a trebuit să acorde o anumită atenție programelor sociale, dar relativ modestă. Partidele istorice au mizat, pentru obținerea sprijinului popular, nu pe o politică socială accentuată, ci pe cu totul alte teme: pe de o parte, pe promisiunea naivă a unei reforme care, cu sprijinul masiv al Occidentului, va redresa rapid situația economică a țării; pe de altă parte pe radicalismul anti-comunist și pe critica PDSR ca fiind un partid de tip comunist ca mentalitate. Programele sociale nu au fost deloc importante în perioada tranziției, deși unele presiuni începuseră să se configureze tot mai puternic. Însăși formula des invocată, *tranziție cu costuri sociale inevitabile*, exprima o abordare departe de social-democrație. O politică socială democrată era privită mai degrabă a reprezenta o frână în calea tranziției, producând, suplimentar, suspiciunea unei mentalități comuniste. Orientarea spre social-democrație a PSDR s-a cristalizat treptat datorită mai degrabă unor factori externi. În primul rând, faptul că partidele istorice au ocupat de la început zona de dreapta a continuumului politic a împins artificial spre asumarea de către PDSR a unei poziții mai de stânga. În lipsa acestui factor, s-ar putea presupune că PDSR ar fi fost tentat mai degrabă să se plaseze de la început în zona drepte. Etichetarea continuă a PDSR de către partidele istorice ca fiind partid nu numai de stânga, ci chiar comunist, a contribuit

probabil la o autoidentificare a acestuia cu social-democrația. În al doilea rând, tehnocrația, prin opțiunea sa pentru mecanismele statului ca instrument al tranziției, nu avea înclinații liberale. În fine, în lupta cu partidele istorice, PDSR a fost orientat spre obținerea unui suport larg din partea populației, care nu putea fi realizat fără a acorda o anumită atenție problemelor sociale. Este interesant că sciziunea FSN-ului în cele două aripi – Iliescu/ Roman – a conservat în ambele partide rezultate, orientarea social-democrată. Noul PD condus de Roman, în ciuda faptului că în perioada guvernării a fost atașată mai degrabă unui program politic accentuat liberal, s-a înscris în internaționala socialistă. Tranziția, extrem de dureroasă social, nu putea fi realizată fără un suport social important. PSDR pare să fie încă puternic orientat spre un anumit indiferentism social caracteristic tehnocrației. Dovadă o reprezintă faptul că politica de suport a economiei, a fost puternic susținută de tehnocrația din zona de stat a economiei, iar programele sociale au fost mai degrabă ignorate. Ca dovadă, cheltuielile sociale publice au fost de la început și continuă să fie substanțial inferioare celor din celelalte țări în tranziție. Partidele istorice au fost chiar mai puțin interesate de problemele sociale, făcând astfel ca PSDR să apară mult mai la stânga. În realitate, acesta a fost caracterizat printr-o politică socială mai degrabă moderată, dacă nu chiar orientată spre dreapta.

Din aceste motive, instituțiile politicii sociale au rămas relativ subdezvoltate, paradoxal, adesea fiind dezvoltate mai degrabă datorită presiunii politice externe decât a unor opțiuni interne programatice. De multe ori datorită lipsei unui program social articulat, multe teme sociale au fost impuse de Occident.

Foștii oameni politici din partidele desființate de regimul comunist

Reapăruți pe scena politică, foștii membrii ai partidelor desființate după război, au

reprezentat un factor surpriză. Puțini se așteptau că acest grupuleț va avea vreo importanță. La început, ei păreau a avea puține șanse de a dezvolta partide politice suficient de atractive pentru populație. Imaginea lor publică era dominată de câteva caracteristici: vârstnici, practic necunoscuți pentru public, cu meritul de a fi îndurat durele închisori comuniste, după care însă fuseseră forțați să trăiască la marginea societății, fără oportunități de dezvoltare a capacităților necesare angajării la diferitele nivele de conducere, mai degrabă dominați de dorințe de revanșe împotriva celor care le-au produs atâtea suferințe; orientați inevitabil mai mult spre valorile trecutului decât ale viitorului.

Ceea ce le oferea un merit distinctiv era orientarea lor sistematic anticomunistă. Un asemenea merit nu era însă prea impresionant pentru tehnocrație și nici pentru marea masă a populației. Pentru tehnocrație, comunismul era un vis urât de care se eliberase, iar nu o obsesie politică cu care trebuie continuu să lupte. Pentru aceasta din urmă, problemele politice cruciale se refereau la construirea viitorului, iar nu la judecarea trecutului. Grupurile rămase din partidele desființate de comunism au venit cu un program politic complet diferit de cel al tehnocrației: doar un program radical anticomunist, centrat pe excluderea din politică a tuturor celor care au fost legați într-un fel sau altul de comunism, complementar cu eliminarea tuturor structurilor moștenite poate susține o schimbare profundă și sănătoasă. Dacă în interiorul țării un asemenea program era marginal, în Occident, datorită unor condiții particulare, el a căpătat o credibilitate foarte ridicată, investindu-se importante resurse politice și financiare în susținerea sa. De ce s-a produs o asemenea atitudine? Senzația mea este că Occidentul avea o altă perspectivă și un cu totul alt interes prioritar decât majoritatea actorilor interni. Aceștia, proveniți majoritar din tehnocrație, acordau prioritate soluționării multiplelor crize ale societății românești și a dezvoltării pe liniamentele modelului

occidental. În contrast, Occidentul acorda o atenție redusă problemelor imediate ale societății postcomuniste, fiind interesat masiv de definitivarea luptei cu dușmanul comunist. Or, cea mai solidă garanție că sistemul comunist va fi complet și definitiv eliminat era susținerea grupurilor politice cu programe anticomuniste radicale. Dacă în interior anticomunismul nu mai avea vreo semnificație centrală, pentru Occident „arderea cu fierul roșu” a oricărei rămășițe de comunism era obiectivul prioritar. Tehnocrația, concentrată în marea sa majoritate într-un singur partid politic, nu prezenta pentru Occident o credibilitate suficientă pentru îndeplinirea unei asemenea misiuni. Nu pentru că ea ar fi avut tentații procomuniste, ci pur și simplu pentru că nu era interesată într-un program politic de tip punitiv, în care prioritatea nu era dezvoltarea. Un program anticomunist, plasat în centrul atenției, nu prezenta atractivitate nici pentru tehnocrație și nici pentru marea masă a populației. Majoritatea actorilor interni își centrau atenția pe măsurile pragmatice de administrare a sistemului economico-social într-o tranziție dificilă. Mai mult, tehnocrația se simțea a reprezenta o țintă continuă a acuzațiilor de a fi fost solidară cu regimul comunist.

Sprijinul puternic al Occidentului oferit grupărilor politice anticomuniste, și mult mai puțin programul radical anticomunist, a fost un factor important de creșterea atractivității grupărilor din fostele partide politice. În mod special segmentul care nu își puteau găsi un loc în conglomeratul tehnocratic a fost atras de partidele istorice.

Un larg grup de aventurieri care a profitat de deschiderea explozivă a libertății politice

Nu putem ignora nici unele partide (peste 100), apărute gălăgios pe scena politică, imediat după Revoluție, dar care, datorită lipsei de consistență ideologică și mai ales de suport din partea populației, au dispărut rapid: partide întemeiate de persoane extrem

de ciudate, adevărați aventurieri politici, atrase fie de iluzii naive, dar cel mai adesea de suportul financiar generos acordat de către guvern, interesat a demonstra sprijinul său pentru dezvoltarea democrației. Aceste partide nu aveau însă nici o perspectivă în fața corpului masiv al tehnocraților și nici al partidelor istorice.

Apariția acestei puzderii de partide este explicabilă prin existența „vidului” de organizare politică: cei mai puternici candidați pentru cristalizarea politică, tehnocrații, întârziu să ofere formații politice redutabile. Pe acest gol, a apărut prima categorie de „profitori” ai tranziției. Partide formate adesea doar din membrii unei familii, susținute de liste de aderenți, fictive în cea mai mare parte a lor, au obținut sedii, pe care ulterior le-au utilizat pentru activități economice, au primit bani pentru activitățile politice pe care i-a folosit mai mult în afaceri.

Tehnocrația era, în consecință, marele rezervor al viitoarei clase politice. Ea reprezenta o clasă socială puternică nu numai tehnic, dar și ca poziție socială, cu capacitate și voință de angajare în construcția noului sistem social-economic. Era de așteptat ca formarea noii clase politice să se producă pe baza tehnocrației. Capacitatea ei de diferențiere politică, prin trecerea de la consensul inițial la dezvoltarea unei pluralități de direcții și strategii de schimbare, s-a dovedit a fi foarte lent în raport cu presiunea perioadei. Consensul asupra schimbării într-o direcție necomunistă orienta opțiunea ideologică a tehnocrației spre construcția viitoare și mult mai puțin spre lupta cu un trecut comunist care, pentru ea, nu mai era semnificativ.

Geneza partidelor politice în România

Partidele politice s-au constituit ca reacție la o nevoie atipică: nu ca expresie a intereselor diferitelor grupări sociale, ci ca răspuns la cerința urgentă a constituirii democrației reprezentative, pluripartidiste.

Primele alegeri libere au fost programate după cinci luni de la Revoluție: mai 1990.

Intrebarea era însă cine se va prezenta la aceste alegeri? Prima problemă cu care s-a confruntat noul sistem politic bazat pe democrația pluripartidistă a fost dificultatea de a produce, într-o perioadă de timp foarte scurtă, *cel puțin două partide suficient de semnificative care să participe la primele alegeri*. Era foarte important ca noile partide să fie suficient de echilibrate din punctul de vedere al suportului electoratului, pentru a oferi credibilitate alegerilor și soliditate procesului democratic.

Trei soluții posibile la problema alegerilor democratice în lipsa partidelor politice

Toate țările foste socialiste s-au confruntat cu o asemenea problemă, dar pentru țara noastră ea a fost în mod special dificilă.

Există trei modalități posibile de organizare a alegerilor în condițiile inexistenței partidelor politice, fiecare cu consecințe politice și sociale diferite, nu numai pe termen scurt, dar și lung.

Partide anticomuniste formate rapid în opoziție cu partidul comunist care a supraviețuit căderii regimului comunist. În condițiile în care căderea sistemului comunist a fost un eveniment complet neașteptat, constituirea într-o perioadă scurtă de timp de partide politice diversificate ideologic a fost imposibilă. Apariția însă rapidă de noi partide a fost generată de un factor structural, specific tuturor celorlalte țări europene foste comuniste, cu excepția României: supraviețuirea partidelor comuniste după căderea regimului comunist. În aceste condiții, forțele anticomuniste au fost motivate să se constituie rapid în partide politice puternice, intrând în competiție cu vechiul partid. Ulterior, opțiunile politice s-au diferențiat mai accentuat. Inclusiv partidele foste comuniste și-au modificat structural opțiunile politice, sub presiunea schimbărilor social-politice, în noul context internațional, evoluând spre forme de stânga de tip european, sau dispărând în timp.

România nu a fost caracterizată printr-un asemenea drum. Partidul comunist, în mod special datorită exceselor dictaturii lui Ceaușescu, a dispărut complet în timpul Revoluției. A apărut astfel un gol structural ciudat de organizare politică: neexistând fostul partid comunist, nu a existat un stimulente de apariție a unuia sau mai multor partide politice care să coaguleze atitudinile publice în jurul unui program anti-comunist distinct. Dimpotrivă, dispariția Partidului Comunist a produs o creștere a solidarității și constituirea unui consens colectiv puternic împotriva comunismului și pentru o schimbare profundă a societății românești în direcția modelului occidental. În secundar însă, acest consens s-a dovedit a prezenta o dificultate majoră în constituirea rapidă a unei pluralități de partide politice.

Ideologii politice/ partide după model occidental. Constituirea unor partide politice clasice după exemplul Occidentului - social-democrate, socialiste, liberale, creștin-democrate, ecologiste - reprezenta o soluție simplă de diferențiere politică rapidă. Adoptarea unui asemenea model avea un avantaj major: el promova nu atât programe politice și ideologice adecvate schimbărilor imediate, cât opțiuni fundamentale ale societății occidentale capitaliste spre care toate țările foste socialiste europene se orientau. Modelele occidentale ofereau o schemă de diferențiere de necontestat, oferind o perioadă în care noile partide puteau să dezvolte programe adecvate tranziției propriu-zise.

O asemenea soluție a și fost folosită de către toate țările europene post-comuniste. Există însă și aici un impediment important. Cum pot actorii noii clase politice să treacă în patru luni de la solidaritatea anticomunistă la afilierea la o multitudine de partide, a căror diferențiere programatică nu era deloc clară în contextul începutul tranziției. În mod special tehnocrația, sursa cea mai importantă a noii clase politice, se caracteriza printr-un grad ridicat de solidaritate, fiind dificil pentru ea să se distribuie rapid în partide politice

diferite care nu aveau mesaje suficient de diferențiate pentru modul existent de organizare a societății românești. Mai degrabă formațiunile politice marginale față de tehnocrație puteau să formeze rapid asemenea partide, având însă inevitabil un suport foarte limitat din partea tehnocrației. Așa s-a făcut ca masa tehnocrației să nu se poată diferenția rapid în partide politice distincte, ea rămânând relativ omogenă și confuză, confruntându-se însă cu o pluralitate de partide marginale care nu puteau atrage un suport credibil.

Existau trei probleme majore pentru formarea unui sistem diferențiat de partide politice după clasificarea occidentală. În primul rând, era practic imposibil să se cristalizeze programe politice și ideologice distincte și, în mod special să fie făcute cunoscute, pentru formarea unei imagini publice conturate. În al doilea rând, partidele constituite la nivel național aveau inevitabil să se confrunte cu constituirea într-o perioadă scurtă de timp a unui suport local. Solidaritatea tehnocrației, mai ales la nivel local, era o piedică suplimentară a diferențierii politice rapide. Ea putea doar în timp să producă o asemenea diferențiere. A treia problemă se referă la competiția dintre diferitele grupuri pentru adoptarea titlului unui partid occidental cu autoritate. În România au existat situații în care procesul s-a blocat într-o pluralitate de partide care s-au declarat ca aparținând aceleiași familii politice occidentale. Partidele ecologiste sunt un exemplu.

Alegeri, în prima rundă, nu pe partide, ci pe persoane. Urgența primelor alegeri nu impunea neapărat votul pe partide, ci mai mult crearea unor instituții bazate pe mecanismul democratice: în primul rând parlamentul care să producă noua legislație, mai ales constituția, și să voteze un guvern care să administreze țara până la adoptarea unei noi constituții și organizarea de noi alegeri pe baze politice mai clare. Aceste

prime alegeri puteau să se desfășoare uninominal, deși și acest lucru era destul de dificil, mai ales la nivel național, dar nu imposibil. Un asemenea vot putea să conserve situația politică efectiv existentă: un consens global, nediferențiat care urma să stea la baza adoptării noii constituții și a legilor de bază pentru un sistem democratic. Și, în fapt, în România adoptarea noii legislații, deși antagonismul dintre partide era accentuat, s-a făcut de regulă pe baza unui consens destul de ridicat. Probabil, la alegeri ar fi participat în mod dominant reprezentanții tehnocrației, persoane cu un anumit prestigiu în comunitatea de specialiști și în comunitatea locală sau națională, care nu neapărat aveau o orientare politică clară. Parlamentul ales nu ar fi avut o orientare politică distinctă, dar ar fi reprezentat cadrul cristalizării noului sistem de partide politice pentru alegerile propriuzise după adoptarea Constituției. O asemenea posibilitate ar fi fost adecvată în mod special pentru România.

Constituirea structurilor politice în România

În România, constituirea sistemului politic a avut loc pe o cale diferită de cele trei mari modele prezentate aici, datorită unor particularități care au generat o dinamică politică extrem de tensionată, cu efecte puternice de lung termen.

Constituirea Frontului Salvării Naționale (FSN)

Datorită dispariției partidului comunist ca rezultat al Revoluției, o caracteristică unică României în raport cu celelalte țări europene în tranziție, a fost constituirea *Frontul Salvării Naționale* ca un organism politic care, în condițiile „vidului de putere”, urma să asigure guvernarea provizorie, promovarea rapidă a unor schimbări legislative, pregătirea noilor alegeri. Exprimând punctul de vedere al tehnocrației, el promova un larg consens provizoriu centrat pe obiectivul comun

acceptat de a elimina structurile comuniste și a promova schimbări profunde în întreaga societate. FSN nu a fost conceput ca un partid politic care să intre în competiție ulterioară cu alte partide, ci el urma să-și înceteze activitatea după constituirea structurilor politice normale ale țării, adică până la primele alegeri legislative. Pe baza FSN s-a constituit CPUN, un organism național de decizie, a cărui funcție era promovarea schimbărilor legislative și social-economice până când instituții legitimate de alegeri să preia aceste funcții.

Modul în care urma să se treacă de la FSN la sistemul pluripartidist nu era clar. Într-un anumit fel, FSN trebuia să stimuleze constituirea noilor partide. Estimarea mea este că mulți lideri din FSN nu considerau o urgență constituirea de partide politice până la alegerile din mai 1990, dar nici nu o excludeau, datorită regulilor noului sistem politic acceptat fără rezerve.

Apariția partidelor politice

Dispariția Partidului comunist a generat, după cum am încercat să argumentez mai înainte, un proces mai lent de constituire a noilor partide. Tehnocrația era interesată prioritar în schimbările care urmau să aibă loc, și pentru controlul cărora, datorită poziției sale cheie în administrarea întregii societăți, nu avea nevoie de o organizare sub formă de partid politic. Din acest motiv, ea nu era pregătită și nici interesată în constituirea imediată sub formă de partid politic. O structură politică de tip FSN, fundată pe un larg consens și care oferea tehnocrației rolul dominant, era foarte convenabilă pentru aceasta.

În contrast cu această orientare a tehnocrației, alte segmente sociale au devenit de la început vital interesate în constituirea sub formă de partide politice, care pentru ele reprezentau singura modalitate de acces la putere. Imediat după Revoluție au apărut rapid o mulțime de partide care reprezentau mai degrabă forțe politice marginale în raport

cu tehnocrația. Cele mai importante au fost partidele istorice: *Partidul Național Țărănesc*, *Partidul Liberal*, *Partidul Social-Democrat*. Partidele istorice, existente înainte de instaurarea regimului comunist și desființate de acesta, s-au reînființat imediat în ianuarie 1990. La partidele istorice s-au adăugat o mulțime de „partide de buzunar” produse de aventurieri sau de naivi entuziaști care s-au aruncat în câmpul politic, animați de iluziile generate de explozia oportunităților politice. Este însă clar că aceste partide au prezentat șansele cele mai mici de reușită în raport cu partidele istorice.

Explozia rapidă a unui număr mare de partide, dar mai ales a partidelor istorice, a reprezentat un fenomen complet neașteptat nu numai pentru tehnocrație, dar și pentru întreaga populație. Din această situație a rezultat un dezechilibru politic care urma să producă multiple consecințe. Masa de tehnocrați, formată din specialiști care avea o putere efectivă în administrarea societății, bucurându-se din acest motiv de o anumită încredere a populației, nu se grăbise să construiască noi partide și nici să adere la cele nou apărute. Față de noile partide politice care reprezentau grupări sociale restrânse, marginale în raport cu masa colectivității, tehnocrația manifesta rezerve importante. Constituirea partidelor nu în cadrul tehnocrației, ci oarecum la marginea ei, nu a făcut decât să producă o depărtare socială dintre cele două blocuri politice: pe de o parte, blocul tehnocraților, caracterizat de o anumită solidaritate internă difuză, având însă controlul asupra puterii în stat, se confrunta cu dificultăți interne de a produce structuri politice diferențiate; pe de altă parte, mulțimea partidelor nou constituite. Tehnocrația, care controla puterea după Revoluție, s-a trezit brusc într-o situație frustrantă. Terenul politic structurat de diviziunile de tip occidental – liberal, creștin democrat, social democrat –, care potențial putea oferi baza diferențierii politice a tehnocrației, a fost ocupat rapid de partidele istorice. Aceste partide au fost primite aproape imediat în familiile politice

occidentale, fapt care a consolidat legitimitatea lor internă și mai ales internațională. Tehnocrația s-a trezit astfel fără un teritoriu politic legitim de dezvoltare. Faptul că partidele istorice au ocupat, cu o anumită legitimitate istorică, aceste teritorii politice, a fost de natură a spori confuzia tehnocrației și a încetinit și mai mult procesul său de diferențiere politică. A rezultat un dezechilibru politic major: pe de o parte o mulțime de partide lipsite de un suport social semnificativ, iar pe de altă parte o masă mare a tehnocrațiilor aflați într-un proces mai lent de a se organiza politic. Cu atât mai puțin membrii clasei tehnocrate erau tentați să se orienteze spre partidele nou constituite care nu prezentau pentru ei credibilitatea necesară și nici măcar un spațiu politic primitiv.

Fiind forța politică radicală anticomunistă, exprimând un program mai degrabă etic, dar confuz politic, partidele istorice au atras inevitabil și un număr important de frustrați moral, atât din generația vârstnică, cât și tineri, mai ales intelectuali, derutați de confuzia evenimentelor care au urmat Revoluției. Aspirațiile, mai degrabă abstracte, ale acestei categorii, care se ciocneau cu abordarea pragmatică a tehnocrației, îi făceau pe unii dintre ei să se simtă atrași mai degrabă de programele ideologice radicale ale partidelor istorice.

Transformarea FSN în partid politic

Este greu de spus care a fost exact sensul exact al determinării cauzale în acel moment. Cert este că la sfârșitul lui ianuarie 1990 Ion Iliescu declară, într-o ședință furtunoasă, transformarea FSN-ului în partid politic care urma să participe la alegeri.

O asemenea decizie a stârnit puternice nemulțumiri, reprezentând o încălcare dură a principiului fundamental pe care FSN-ul fusese construit și anume de a reprezenta o structură neangajată politic, a cărei misiune era pregătirea alegerilor. A fost clar că apariția rapidă a unei mulțimi de partide care nu păreau a fi suficient de populare, nerepre-

zentând un larg sprijin popular, puneau FSN într-o situație dificilă. La acesta aderase, ca atitudine generală, o mare parte a tehnocrației și a populației. Se crease astfel o problemă structurală. Pe de o parte, FSN nereprezentând un partid politic, deși avea un larg suport de masă, nu putea participa la alegerile care urmau. Pe de altă parte, mulțimea partidelor, lipsite de vreun suport semnificativ, puteau beneficia artificial de voturi în alegeri datorită riscului ca forțele politice dominante în FSN să nu fie suficient de reprezentate în alegeri, ele fluctuând în afara partidelor deja existente. Totodată însă, constituirea partidelor politice a retras din FSN multe persoane cu o orientare diferită de cea a tehnocrațiilor, producând o creștere a omogenizării politice a acestuia, departe însă de a fi suficientă. În aceste condiții, FSN risca să țină captiv în propria sa structură multe forțe politice care nu erau deloc tentate să se integreze în partidele politice deja formate. Transformarea FSN într-un partid, chiar dacă a fost percepută ca incorectă moral, a fost însă eficace politic, exprimând orientarea unor forțe politice importante care îl susțineau. Este însă probabil că și înființarea unui nou partid al forțelor centrale din FSN, dar în afara acestuia, respectând filozofia sa de neangajare, ar fi dus la un rezultat apropiat.

Orientarea politică a FSN/ PDSR

Este dificil de evaluat, dincolo de disputele ideologice, strategia reformei din prima perioadă. Este evident însă că strategia economică a tehnocrației aflată la putere între 1990-96, dar paradoxal într-o anumită măsură și după, a fost responsabilă de erori și confuzii, pe fondul unei economii stagnante atât datorită iraționalității sale moștenite, a crizei economice induse de Revoluție, dar și lipsei unui suport economic semnificativ din exterior. Eșecul politic al tehnocrației a rezultat din imposibilitatea identificării unei strategii de reformă care să asigure o tranziție fără cădere economică.

FSN, și apoi PDSR care l-a continuat pe

acesta ca spirit și bază socială, nu avea un program social-economic și politic foarte clar, mizând mai mult pe competența sa probată de a administra un sistem social-economic complex. Este adevărat că într-o perioadă foarte scurtă de timp care a urmat Revoluției (februarie-aprilie 1990) s-a formulat un program-direcție acceptat de marea majoritate a populației și în mod special de tehnocrație: tranziția la economia de piață și la democrație, pe fondul unei puternice orientări spre Occident. În timp ce nimeni nu se mai gândea la o reîntoarcere la comunism, suspiciunea prezenței unei puternice mentalități comuniste, obsesiv difuzată de către partidele istorice, a fost de natură a crea continuu o puternică confuzie politică.

În ciuda tuturor criticilor ideologice, FSN nu a fost un partid al grupului de activiști ai Partidului comunist. El nu a fost, așa cum mulți l-au perceput, dar și el însuși s-a pretins adesea, nici un partid de stânga, de tip social-democrat. FSN/ PDSR a fost un partid al tehnocrației, în mod special a celei din sectorul economiei și administrației, care era asociată profund cu statul. Tehnocrația economică a avut de la început un rol foarte important. Dacă în sistemul socialist tehnocrația economică era plasată în subordinea politicului, după Revoluție ea a preluat funcția statală de conducere a economiei, confruntându-se cu puternice fenomene de dezagregare și criză. Problema sa centrală era administrarea sistemului economic în vederea relansării sale prin reformă.

Analiza utilizării resurselor bugetare oferă o imagine precisă a orientării politice a FSN/PSD în perioada în care a fost la putere. În nici un moment al tranziției cheltuielile publice nu au mers prioritar spre domeniul social, ci spre susținerea economiei. Ele au fost mai scăzute ca procent din PIB decât în toate celelalte țări în tranziție. Suportul financiar al segmentelor sociale sărăcite a fost sistematic neglijat. Cea mai eficace modalitate de sprijin, alocațiile pentru copii, s-au degradat în 2-3 ani de la aproximativ 9% din salariul mediu în 1990 la 3%. Deși în 1991-

93 s-a produs o explozie a sărăciei, guvernarile au fost extrem de puțin interesate în introducerea unui sistem de ajutor social pentru cei care se confruntau cu o sărăcie severă. Sistemul de ajutor social a fost introdus de abia în 1995, mai degrabă sub presiunea Băncii Mondiale decât datorită unei convingeri politice solide. Datorită acestui fapt, el a fost acceptat într-o asemenea manieră încât s-a deteriorat rapid, dispărând total în câțiva ani. Finanțarea învățământului și sănătății, sever limitată în ultima perioadă a regimului comunist, a fost menținută la nivele foarte scăzute, comparativ cu toate celelalte țări în tranziție. Singurele programe sociale care s-au bucurat de un suport mai important au fost cele orientate tot spre salariați: pensionarii (foștii salariați) și șomerii (salariații disponibilizați). Argumentul adus de tehnocrație pentru subfinanțarea programelor sociale îi părea acesteia evident: restructurarea economiei are nevoie de resurse financiare importante; doar susținerea economiei este de natură a produce o creștere a bunăstării colective. Principiul fundamental al tehnocrației era tipic liberal: reforma nu poate să fie realizată decât cu sacrificii. În subsidiar tehnocrația a fost receptivă la punctul de vedere al sindicatelor: politica de menținere a locurilor de muncă. Mișcarea sindicală, foarte puternică în România, a fost un factor important de presiune pentru menținerea locurilor de muncă. Nu cred însă că acesta a fost elementul cheie. În realitate s-a produs o alianță între tehnocrația economică și sindicate cu o centrare excesivă pe menținerea întreprinderilor existente, pe fondul unei lipse cronice a unei strategii clare de relansare economică. Susținerea masivă a economiei de stat satisfăcea simultan interesele tehnocrației și a salariaților.

În fapt, politica confuză de susținere a economiei, pe lângă risipirea resurselor publice, nu a fost în stare să stopeze căderea economică, ci mai mult să o distribuie pe o perioadă mai îndelungată de timp, cu costuri excesive. În locul utilizării resurselor disponibile limitate în mod prioritar pentru

infrastructură și susținerea unor direcții strategice ale economiei, complementar cu suportul social al colectivității confruntate cu o explozie a sărăciei și degradarea rapidă a serviciilor sociale, acestea au fost injectate risipitor în întreprinderi nerestructurate, administrate confuz și păgubos. Dacă privatizarea economiei a fost acceptată fără nici o rezervă, în condițiile unei oferte limitate, tehnocrația economică a căutat obsesiv, în noul context economic confuz, să mențină sistemul moștenit. Era de așteptat ca tehnocrația legată de economia de stat să nu accepte o privatizare prin distrugere a sistemului economic, pe care de altfel ea îl administra. Că procesul de distrugere economică s-a petrecut, acest lucru a avut loc în timp, printr-o evoluție dureroasă, cu angajări bugetare enorme în susținerea economiei. Ideologia tehnocrației a fost însă orientată, dincolo de orice îndoială, de programul construirii unei societăți capitaliste de tip occidental. Reprezentanții managementului întreprinderilor de stat, care ocupau poziții influente în cadrul tehnocrației active politic, au promovat cu putere logica schimbărilor economice, erorile de strategie fiind principalul factor cu acțiune negativă. Pe de altă parte însă, tehnocrația economică a fost ferită de erorile inverse ale radicalismului care, în perioada 1997-2000, a fost devastator pentru economia românească. Din acest punct de vedere, orientarea tehnocrației a fost opusă net radicalismului partidelor istorice. Reprezentând tehnocrația, PDSR a adoptat o logică pragmatică a schimbării, încercând să promoveze o reformă mai organică. Venite la putere în 1997, partidele istorice s-au dovedit a nu avea nici o strategie de reformă, în afară de doctrina păguboasă a „privatizării cu orice preț”. În realitate ele nu au avut capacitatea de a reforma economia, așa cum promisese.

Partidele istorice

Apariția noilor partide istorice

Specific României este că partidele standard de tip european nu au fost înființate ca noi

partide de către grupurile provenite din clasa politică în curs de cristalizare, având o bază tehnocratică puternică. Dimpotrivă, ele au reprezentat o reconstituire a partidelor desființate de regimul comunist de către foștii lor membrii. Este explicabil de ce aceste partide au apărut în opinia publică nu ca partide noi, moderne, rezultat al cristalizărilor politice ale masei comunității, ci ca „*partide istorice*”.

Cum se poate explica o asemenea excepționalitate? Explicația oferită în acest studiu se referă la decalajul dintre masa tehnocrației și membrii partidelor desființate de regimul comunist grupurile în ceea ce privește capacitatea și voința de a se constitui în partide politice. Dispariția adversarului politic principal - Partidul comunist - a fost de natură a nu urgenta constituirea de solidarități politice, slăbind motivația structurării politice. Singurele grupuri înalt coezive, animate de voința transformării imediate în partide, au fost segmentele supraviețuitorilor partidelor istorice. Consolidarea lor rapidă, pe baza unui puternic sprijin internațional, nu a făcut decât, la rândul său, să inhibe și mai mult constituirea de partide alternative. Reînființarea fostelor partide a avut ca efect crearea unui fel de monopol asupra structurilor de partid de tip european, tehnocrația fiind împinsă într-o poziție marginală. Acest fapt a fost plin de consecințe asupra întregului proces politic.

Fondatori și membri noilor partidelor istorice

Partidele istorice au fost reînființate de către grupuri restrânse de foști membri ai acestora, care au dezvoltat o autoritate internă quasi-absolută. Deficitul de democrație internă rezultat de acest act constitutiv a restrâns sever atractivitatea pentru persoanele mai tinere cu experiență în administrarea societății moderne, mai ales a celor lipsite de vreo relație istorică cu fostele grupuri politice. În noile partide istorice s-au înrolat și tineri, de regulă însă mai mult cei proveniți din familii cu tradiție de apartenență la aceste partide, și

care frecvent au avut de suferit datorită acestui fapt. De asemenea, cum se întâmplă în momente de revoluție, au aderat și persoane marginale, atrase de radicalismul ideologic promovat aici. Datorită structurii lor gerontocratice, a existat tendința ca noii veniți să adopte atitudini radicale, pentru a fi acceptați și a trece testul că nu ar avea mentalități de tip comunist.

O atracție specială pentru partidele istorice a prezentat-o unele segmente ale intelectualității. Intelectualii care s-au apropiat de aceste partide nu făceau parte din tehnocrația propriu-zisă, ci din zone mai speciale: literați, esești, jurnaliști, filozofi. Cei mai mulți erau intelectuali anticomuniști marginalizați de vechiul regim. La aceștia se adaugă tineri susținuți masiv de burse de formare în Occident, cât și diferite grupuri de intelectuali, în mod special ziariști, finanțați substanțial pentru a promova o ideologie anti-comunistă. Neimplicați în funcționarea propriu-zisă a economiei și administrației, nemulțumiți de evoluția societății românești atât în regimul comunist, cât și după Revoluție, este de înțeles ca un segment relativ redus al intelectualității netehocratice să fi evoluat spre o ideologie radicală, apropiindu-se de partidele istorice.

Ideologia partidelor istorice

Partidele istorice s-au caracterizat de la început printr-o orientare ideologică radicală. Patru teme mari au structurat ideologia acestor partide:

- atitudine anticomunistă radicală, exprimând mai mult reacția dură împotriva comunismului, decât articularea unor program de schimbare/dezvoltare;
- orientare mai mult spre *schimbarea prin distrugere* a structurilor moderne produse de comunism, decât spre *schimbarea prin corecție și dezvoltare* la nivelul modernității occidentale;
- accentul pe promovarea unei schimbări rapide, chiar dacă nefundată pe o strategie suficient de articulată; obsesia reformei rapide avea ca funcție mai degrabă distru-

gerea structurilor moștenite, pentru ca, pe locul gol, să se construiască o societate de tip capitalist, lipsită de orice risc de reîntoarcere la comunism;

- în fine, preferința refacerii structurilor de proprietate desființate de comunism cu 40 de ani în urmă (retrocedarea *În integrum*), decât promovarea unor structuri de proprietate care să asigure relansarea economiei în context modern.

Nu este întâmplător că programul politic al partidelor istorice se centra nu pe teme constructive, ci pe cele accentuat distructive: excluderea în bloc a acumulărilor instituționale din ultimii 40 de ani și contestarea politică a competenței specialiștilor.

În perspectiva prezentului, în care gravele erori strategice ale tranziției încep să apară tot mai limpede, este șocantă în prima parte a anilor 90 lipsa aproape completă a dezbaterilor publice asupra problemelor societății românești și a opțiunilor posibile. Conceptul simplist al schimbării fără alternative a dominat. Singura controversă, dar și aceasta înveninată ideologic, era în legătură cu „tăierea pisicii”: dintr-odată sau pe bucățele, adică reformă rapidă sau treptată. Reforma reprezenta o „schimbare de la sine înțeleasă”, atât de evidentă încât nu necesita vreo discuție. Mai mult, invocarea vreunei posibile alternative era taxată dur ideologic. Această schemă simplistă, care de fapt exprima mai degrabă dorința de a scăpa de comunism prin orice fel de schimbare, a fost utilizată ca instrument de producere a suspiciunilor și acuzațiilor politico-ideologice la adresa tehnocrației și a partidelor sale.

Tema *reformei*, devenită elementul cheie al programului politic al partidelor istorice, mai ales după venirea lor la guvernare, exprima voința difuză de schimbare, de regulă nefundată însă pe o concepție suficient de elaborată. Pe de o parte, „reforma” reprezenta speranța eliminării rapide în bloc a tuturor acumulărilor moștenite de la regimul comunist. Pe de altă parte, ea oferea un conținut programului politic vag al noii guvernări: orice schimbare, care părea a fi

de tipul modelelor occidentale, insuficient însă articulată, a devenit conținut al „reformei”. Tema reformei a reprezentat instrumentul principal de critică a formațiilor politice tehnocratice: lipsa de reformă, reforma insuficient de rapidă, reforma întârziată. Guvernarea din 1997 s-a lansat cu ambiție în promovarea de reforme în toate domeniile, de la învățământ și sănătate la economie, curând însă acestea dovedindu-se a fi mai degrabă improvizatii. Programul de privatizarea rapidă și neorientată de vreo strategie economică, ca mod de a scăpa de un sistem instituțional pe care nu îl înțelegea, reprezintă un exemplu tipic.

În raport cu tehnocrația, partidele istorice aveau un singur avantaj competitiv: un program radical anticomunist, devenit o obsesie, față de care tehnocrația nu manifesta decât un interes secundar, catalogându-l mai mult ca expresie a unui trecut irevocabil depășit.

Se poate presupune că radicalismul ideologic al partidelor istorice a fost nu efectul unui program politic coerent, ci mai mult o compensare a lipsei de experiență în managementul politic a unei societăți moderne complexe și, în mod special, un instrument puternic de competiție cu tehnocrația.

Revenirea la structurile social-economice și politice dinaintea instaurării comunismului, fără o viziune clară a procesului de schimbare atât a României, cât și a lumii în ansamblul său, reprezenta elementul central al programului politic al partidelor istorice. Radicalismul acestora se explică doar parțial prin programul politic propriu-zis. Partidele istorice au avut ca program pozitiv doar două puncte distincte: restituția *in integrum* a proprietății și eliminarea din viața politică a tuturor celor suspectați de mentalități comuniste. Dincolo de acest program, ele aveau o imagine neclară a instaurării unei societăți de tip occidental, fiind lipsite de o strategie cât de cât articulată a procesului de transformare. Radicalismul lor era deci produsul combinării atât a deficitului în privința programului politic, cât și a lipsei

de popularitate. Marginalizarea socială a reprezentanților partidelor istorice în perioada comunistă nu a făcut decât să le accentueze radicalismul.

Politica de acuzare consecventă de mentalități comuniste a masei de tehnocrați, dar și a populației care nu manifesta interes și încredere în partidele istorice, a fost o strategie eficace mai mult pentru atragerea suportului occidental, decât a celui intern. S-ar putea estima că puterea politică a partidelor istorice se datora în mare măsură încrederii enorme investite de către populație în Occident.

Producerea unei imagini politice a polarizării între „adevăratul capitalism”, „adevărata democrație” și „neo/criptocomunism” poate fi explicată în concluzie nu prin existența unei diferențe reale pe aceste linii, ci ca un efect al dezechilibrului dintre forțele politice: pe de o parte o grupare largă și difuză, compusă în primul rând din tehnocrație, susținută de o mare parte a populației, speriată de extremismul și radicalismul politic, și un grup de partide istorice, cu o popularitate redusă, lipsite de un program articulată de schimbare a societății românești, dar masiv susținut de forțe politice occidentale.

Tema pericolului comuniștilor/ securiștilor

Unul dintre fenomenele caracteristice proceselor politice din tranziție a fost fabricarea unor pericole politice catastrofice și vinovății istorice care trebuie dur sancționate. Spaima de comuniști/ securiști a reprezentat o temă centrală a tuturor orientărilor centrate pe anticomunism, care a luat forma acuzațiilor de „deturnare a revoluției”: *revoluția furată, revoluția confiscată*. În mod special, partidele istorice au avansat, ca temă centrală a politicii lor, acuzele aduse FSN/ PDSR de fi readus în scena politică „nomenclaturiștii” comuniști și foștii (actualii?) „securiști”. Neîncrederea în forțele politice suspectate de reinstaurare a comunismului, și care se presupunea a domina FSN, a motivat partidele istorice, chiar în ianuarie

1990, să fi încercat obținerea puterii politice printr-o lovitură de stat.

De ce partidele istorice au lansat asemenea acuzații și au persistat în ele? Cred că doi factori pot fi invocați. În primul rând radicalismul punitiv, dus până la fanatism, al grupărilor politice victime ale represiunii din perioada instaurării regimului comunist. Comuniștii, în mod special securiștii, trebuie demascați și excluși din viața politică. În al doilea rând, fabricarea unor pericole la adresa tranziției, localizate difuz în rândurile tehnocrației, reprezenta expresia dificultății partidelor istorice nou înființate de a obține suportul social. Pericolul cel mai mare în calea grupărilor politice istorice îl reprezenta masa mare a tehnocrației, dezvoltată în regimul comunist, puternică atât prin competență, cât mai ales prin poziția în conducerea sistemelor sociale, și care reprezenta principalul adversar politic.

Apariția partidelor istorice a fost factorul major în crearea unor tensiuni puternice în sistemul politic. Partidele istorice au promovat cu putere legitimitatea lor de singuri reprezentanți ai forțelor anticomuniste și, datorită acestei calități, de singură zonă real democratică. Presiunea puternică a partidelor istorice a generat în restul forțelor politice, mai ales a tehnocrației, o creștere defensivă a consensului intern, fapt care a încetinit substanțial procesul lor de diferențiere politică. Politic victimizată ca neocomunistă/securistă, tehnocrația, care se percepea pe sine a fi principalul actor competent al transformărilor sociale, a evoluat către construirea unui partid care să o apere și reprezinte.

Susținute de un larg sector muncitoresc și țărănesc, la rândul său derutat și simțindu-se amenințat de pericolul extremismului partidelor istorice, partidul care reprezenta masiv tehnocrația (FSN și ulterior PDSR) a câștigat categoric alegerile din 1990 și 1992, în competiția cu partidelor istorice. Nu întâmplător s-au aliat cu FSN/ PDSR și partidele reprezentând segmente ale tehnocrației, dar și forțe amenințate de radicalismul politic

punitiv al partidelor istorice: PUNR, Partidul Socialist, România Mare care, pe lângă orientarea sa etnicistă, manifesta o atitudine netă ostilă față de partidele istorice.

Un alt efect neașteptat al constituirii partidelor istorice, cu consecințe catastrofale pe lung termen pentru România, a fost izolarea internațională. Partidele istorice au fost percepute de către Occident a prezenta singura garanție a atitudinii anti-comuniste și pro-occidentale. În consecință, ele au fost puternic susținute de către Occident în vederea consolidării schimbărilor considerate a fi esențiale pentru orientarea noului climat internațional, în ciuda deficitului lor de suport social. Complementar, Occidentul s-a alăturat luptei acestora cu segmentele politice majoritare. Indirect, acceptarea partidelor istorice în grupările politice internaționale a blocat pentru o perioadă lungă de timp acceptarea partidelor cu bază tehnocratică.

Este dificil de estimat în ce măsură guvernările 1990-1996 au promovat sau nu o strategie adecvată a reformelor, cât și în ce măsură au manifestat o voință politică fermă de schimbare. Acuzațiile constante care li s-au adus de a nu fi promovat în mod accelerat reforma, sau chiar de a fi frânat-o, au fost demonetizate de eșecul guvernării partidelor istorice (1997-2000), al cărui program a fost centrat aproape exclusiv pe tema „accelerării reformei”. Este de asemenea dificil de estimat sursele multiplelor erori în reformele adoptate în prima perioadă a tranziției: ele s-au datorat inevitabil confuziilor, dublate de interesele limitate ale tehnocrației, dar și cedării la presiunile extremiste ale partidelor istorice, susținute nediscriminatoriu de forțele politice occidentale.

Atitudini față de partidele istorice

Partidele istorice au venit cu câteva atuuri care le-au făcut deosebit de credibile, mai mult în Occident însă decât în țară.

Intern, opinia publică a avut de la început rezerve serioase față de aceste partide. După mai bine de 40 de ani de la desființarea

partidelor istorice, puțini dintre foștii lideri mai supraviețuiseră, fie datorită vârstei, fie exterminării în închisorile comuniste. Marginalizați, ei nu făceau parte din tehnocrația constituită în perioada socialistă. Erau însă, după căderea comunismului, singurele persoane care aveau un trecut valid de activitate politică, e drept îndepărtat în istorie. Pe de altă parte acești politicieni erau practic necunoscuți de către colectivitate, care nu avea încredere în capacitatea lor politică. Experiența vechilor politicieni care, pe atunci foarte tineri, parcurseseră înainte de instaurarea comunismului o perioadă ea însăși confuză din punctul de vedere al structurilor democratice - dictatura lui Carol, a lui Antonescu, războiul, ocupația sovietică - nu reprezenta o carte de vizită mai presus de orice îndoială. Apoi, timp de peste 40 de ani, ei trăiseră, desigur nu din vina lor, la marginea societății. Lipsa de experiență politică din ultimii 40 de ani transformase capacitatea lor inițială mai mult în frustrări nostalgice. Perioadele lungi petrecute în închisori, urmate de poziții marginale în societatea socialistă sau în Occident, nu au oferit un cadru suficient de dezvoltare politică. Din aceste motive, partidele istorice nu s-au bucurat nici măcar în punctele de criză maximă ale PDSR de un suport social suficient de ridicat.

La începutul tranziției, pentru generația tânără și adultă aceste partide erau pură istorie, fiind lipsite de relevanță pentru viitorul societății românești. În contrast, liderii partidelor istorice pretindeau o autoritate conferită de istorie și de poziția consecvent anticomunistă, iar nu de competența dobândită în întreaga lor viață și nici de suportul colectivității.

Occidentul a avut față de partidele istorice nou reînființate o poziție cu totul diferită decât cea a comunității interne. Pentru acesta, credibilitatea lor provenea mult mai puțin din experiența politică propriu-zisă sau din suportul popular, cât din atitudinea anticomunistă dincolo de orice îndoială.

Atitudinea Occidentului este explicabilă printr-o poziție particulară a sa. Acesta a fost de la început interesat în susținerea prăbușirii sistemului socialist și orientarea fermă a fostelor țări comuniste spre lumea occidentală. Obiectivul său prioritar era depășirea sciziunii dintre capitalism și socialism, o nouă solidaritate internațională urmând a fi dezvoltată. Un asemenea program politic pare a fi fost exacerbant de un factor secundar: o temere psihologică față de amenințarea comunismului, mai degrabă irațională și mai puțin fundată pe fapte. Revoluțiile anti-comuniste din 1989 nu au părut a oferi Occidentului o certitudine suficientă privitoare la dispariția riscului revenirii la vechiul sistem. O asemenea temere, percepută în zona fostului sistem comunist a fi lipsită de vreo bază, pare a explica interesul politic al Occidentului pentru a susține schimbări suficient de rapide și radicale încât riscul revenirii la forme de tip comunist să fie eliminat. În plus, radicalizarea atitudinii anticomuniste în Occident reprezenta o justificare a corectitudinii conflictului istoric cu sistemul comunist.

Opțiunea forțelor politice occidentale pentru susținerea masivă a partidelor istorice din România nu pare deci a fi explicabilă prin altă motivație decât obsesia pericolului unei posibile reorientări către comunism. Partidele istorice ofereau garanția unei politici anticomuniste intransigente, mult mai sigură decât gruparea difuză a tehnocrației. Investind o încredere absolută în partidele istorice, Occidentul a dezvoltat o suspiciune structurală față de celelalte forțe politice adverse acestora, mai ales față de cea mai puternică dintre ele - FSN/ PDSR.

Este probabil că un asemenea sprijin a fost accentuat și de dezechilibrul de putere. Popularitatea redusă a partidelor istorice în raport cu puterea partidelor care proveneau din tehnocrație (alegerile din 1992 au adus la putere 4 partide care reprezentau într-un fel tehnocrația, etichetate infamant de către susținătorii ideologici ai partidelor istorice

drept „patraterul roșu”) a reprezentat un factor serios de îngrijorare pentru Occident. Pe de altă parte, partidele istorice, mizând pe sprijinul Occidentului, au accentuat opoziția față de partidele cu bază tehnocratică, refuzând orice posibilă cooperare cu acestea. Din acest motiv, după eșecurile de la alegerile din 1990 și 1992, Occidentul a exercitat la alegerile din 1996 o presiune politică puternică pentru „alternanța puterii”, nu datorită calității și puterii opoziției, ci ca „probă a democrației”. Un asemenea argument reprezenta cu claritate un instrument de forțare a victoriei în alegeri a partidelor istorice.

Eșecul guvernării 1997-2000 nu a făcut decât să amplifice slăbiciunile inițiale ale acestor partide. Alegerile au demonstrat incapacitatea partidelor istorice de a guverna, atât prin programul lor simplist, cât și prin competența politică și tehnică scăzută a membrilor lor. Alegerile din 2000 au readus la putere PDSR, a cărei denumire a fost între timp modificată în PSD, ca partid dominat de tehnocrație, opoziția rămânând și mai slabă decât înainte.

Relația dintre partidele istorice și tehnocrație

De la început, între cele două blocuri politice s-a instituit o relație de neîncredere, transformată rapid în tensiune și conflict.

Tehnocrații ocupau poziții de conducere în sistemele economice și administrative, manifestând din acest motiv o anumită lentoare în organizarea lor politică. Membrii fostelor partide politice s-au organizat rapid politic, fiind însă tot mai frustrați de faptul că, după căderea regimului comunist, deși au dobândit libertatea de organizare politică, nu aveau în fapt un acces real la putere în stat. Ei se considerau nu numai victime ale regimului comunist, dar și singurii luptători consecvenți împotriva comunismului, reprezentanți de drept ai democrației reale. Era de așteptat ca în aceste condiții, liderii partidelor istorice să dezvolte o atitudine chiar violentă față de masa tehnocraților,

acuzăți de a fi produsul comunismului, și care îi țineau în continuare departe de putere. Tehnocrații, în marea lor majoritate foști membri ai partidului comunist, erau considerați de către grupurile politice istorice a fi coresponsabili pentru regimul comunist, și, inevitabil, a avea *mentalități comuniste*. Paradoxal, mulți dintre membrii din eșalonul al doilea al partidelor istorice au fost și ei membrii partidului comunist.

Între tehnocrație și partidele istorice existau diferențe profunde de orientare strategică. Partidele istorice pretindeau a avea oarecum monopolul asupra competenței politice, în timp ce tehnocrația miza pe competența tehnică. Tehnocrații erau orientați spre modernizarea în stil occidental a sistemelor social-economice construite în regimul socialist, în timp ce partidele istorice le considerau pe acestea a fi produse ale comunismului, în care principial nu aveau încredere și pe care erau tentați mai degrabă să le distrugă. Tehnocrația era orientată spre dezvoltarea rapidă spre viitor, accentuat tehnică, mizând pe promovarea unei baze consensuale ridicate. Partidele istorice erau interesate mai mult de reinstaurarea unui trecut nu foarte clar definit și nici deosebit de atractiv pentru populație: reinstaurarea regalității, retrocedarea *În integrum* a proprietății care pentru marea masă a populației nu însemna nimic sau, chiar dimpotrivă, o putea afecta advers. Partidele istorice promovau o abordare punitivă în raport cu cei care în trecut ar fi fost într-o măsură sau alta implicați în poziții de conducere în sistemul comunist, pe când tehnocrația accentua, în numele unei responsabilități mai degrabă a istoriei, decât a persoanelor, un consens în ceea ce privește dezvoltarea socială. Pentru partidele istorice obiectivul consensualizării era chiar periculos, obținerea puterii neputându-se realiza decât prin delimitarea netă de tehnocrație.

Pentru a-și apăra avantajul politic de a fi fost moștenitorii democrației precomuniste și de a fi fost consecvenți anticomuniști, liderii

partidelor istorice au dezvoltat un sistem protectiv închis. Criterii specifice de selecție, mai ales la nivelul de vârf al ierarhiei, au fost introduse: grupul care deținea autoritatea ultimă, de necontestat era compus din vârstnicii proveniți din partidele tradiționale; al doilea criteriu de includere, subordonat primului, era proveniența din familiile foștilor membri ai acestor partide. Asemenea practici de admisie erau însă complet opus regulilor care reglementau relațiile de competiție în cadrul tehnocrației. În locul unei egalități competiționale bazate prioritar pe competență, caracterizată printr-o înaltă mobilitate, partidele istorice au introdus un sistem de autoritate rigid care excludea din principiu accesul tehnocraților. În consecință, partidele istorice apăreau tehnocrației a fi structuri politice închise, la care nu puteau adera liber, cu șanse egale. Dimpotrivă, accesul lor politic era perceput a fi sever limitat, tehnocrații simțindu-se a fi mai degrabă respinși.

Datorită neîncrederii partidelor istorice în tehnocrație, ele au fost lipsite sistematic de resursele necesare de specialiști în funcționarea economiei și administrării. Nu întâmplător în 1996, la alegeri, CDR-ul a simțit nevoia să răspundă la temerea populației că nu deține specialiști, adică tehnocrați (cei 15 000 de specialiști cu care va veni).

Partidele istorice și muncitorii și țărani

Ideologia partidelor istorice nu era agreată nici de masa muncitorilor și țăranilor.

Masa mare a populației era interesată în relansarea economiei, înapoierea proprietății foștilor proprietari nereprezentând pentru ea în nici un fel o prioritate. Același lucru se pune în mod special în legătură cu refacerea proprietății locuințelor naționalizate de regimul comunist. Este adevărat că în această ultimă problemă, un segment mult mai mare al populației era interesat. Cea mai mare parte a populației urbane, în special cea venită din mediul rural, nu aveau însă ce câștiga de pe urma unui asemenea obiectiv pus ca prioritar

de partidele istorice, ba dimpotrivă puteau deveni victimele nevinovate ale acestui tip de dreptate.

Muncitorii erau legați de industrie. Problema lor nu era neapărat privatizarea. Practic ei nu au avut niciodată sentimentul de proprietari ai economiei. Cui îi aparține întreprinderea nu era important. Ceea ce era cu adevărat important pentru ei era ca economia să funcționeze, să ofere locuri de muncă și salarii decente. Din acest motiv, interesul muncitorilor se concentra pe *managementul întreprinderilor*. Partidele istorice erau în schimb mai interesate de problema eventualei retrocedări a *proprietății întreprinderilor*. Muncitorii aveau încredere în tehnocrație. Eventualii vechi proprietari (de fapt întreprinderile naționalizate nu mai existau demult) erau priviți de către muncitori ca fiind lipsiți de orice legitimitate și, în plus, cu teamă datorită deficitului lor de competență și de resurse.

Țăranii redeveniseră proprietari ai pământului, iar foștii mari proprietari ar fi putut reclama o parte din proprietatea redistribuită prin reforma agrară de după război. Programele partidelor istorice nu conțineau nici o soluție pentru marea masă a țăranilor, în afară de retrocedare care, în mare măsură, fusese deja realizată.

Un nou ciclu istoric

Alegerile din 2000 au încheiat un lung ciclu politic. Partidele istorice, dominate de politicienii formați înainte de regimul comunist, practic au dispărut, ca rezultat al eșecului guvernării lor. Partidul Țărănesc Creștin și Democrat, liderul guvernării 1997-2000, a pierdut zdrobitor alegerile, ne mai fiind reprezentat în parlament. Pierderea alegerilor a produs în acest partid scindări succesive, în prezent șansele sale de relansare fiind minime. Partidul Social Democrat s-a contopit cu PDSR. Partidul Național Liberal, probabil tocmai pentru că de la început a suferit multiple sciziuni, a prezentat o

structură social-politică mult mai deschisă și flexibilă. După pierderea alegerilor de către coaliția din care a făcut parte, a rămas singurul dintre partidele istorice suficient de puternic, el cunoscând continuu înnoiri ale echipei de conducere.

Noul PSD, câștigător al ultimelor alegeri, este pe cale a suferi și el modificări profunde de strategie și program. Datorită dezechilibrelor economice, mai ales a celor plasate în

zona economiei de stat, tehnocrația economică continuă să aibă un rol important în guvernare, dar în rapidă scădere. Este foarte probabil însă ca procesul de asimilare a modelului ideologic social-democrat să devină mult mai rapid. Competiția sa cu celălalt partid social-democrat (PD), care ar putea să se deplaseze spre opțiunea liberală, îl presează cel puțin în perspectiva viitoarelor alegeri, și mai mult spre poziții social-democrate.

Bibliografie

- Pasti, Vladimir. (1995). *România în tranziție. Căderea în viitor*. București: Editura Nemira.
- Pasti, Vladimir, Miroiu, Mihaela, Codiță, Cornel. (1996). *România - Stare de fapt*. Vol. 1, București: Editura Nemira.
- Vlăsceanu, Lazăr. (2001). *Politică și dezvoltare. România încotro?* Editura Trei.
- Vlăsceanu, Lazăr și Miroiu, Adrian. (2001). *Democrația ca proces. Alegerile 2000*. București: Editura Trei.
- Zamfir, Cătălin. (2001). *Schimbare de paradigmă în guvernare. De ce sunt nemulțumiți românii în viața politică? în România socială, nr. 1.*
- Zamfir, Cătălin. (coordonator) (1999). *Politica socială în România: 1990-1998*. București: Editura Expert.
- Zamfir, Cătălin. (2000). *Politici sociale în România în tranziție*. În Zamfir, Elena, Bădescu, Ilie și Zamfir, Cătălin, *Starea societății românești după 10 ani tranziție*. București: Editura Expert.

Abstract

Political post-revolution process has been not only frustrating, but also very difficult to be explained. In contrast with the standard usual explanations, in fact more superficial than true, the paper proposes an explanatory theory based on a structural model of social groups and their relations. Central to the explanation is the couple "technocracy/ historical parties". The main hypothesis is: the form of the political process of change towards pluripartidist democracy depends on the development of the political parties in relation with the technocracy: a. if the development of the new parties are taking part by internal differentiation of the existing technocracy, the transition will be characterized by organic social and economic reforms, in a socially equilibrated manner, with moderated conflicts; consensus will be initially relatively high, gradually diversified ideologies and political programs will developed, without major social and political conflicts; b. if development of new political parties will significantly take place outside the technocracy, transition will be characterized by sharp conflictual changes.

Primit la redacție: iunie 2003